

FATİH ÖZCAN

BOZDOĞAN

*Ömrünü Türk dünyasına adanmış, ENVER PAŞA'nın kardeşi:
NURİ KİLLİGİL PAŞA'nın hikâyesi...*

DESTEK YAYINLARI: 1172
BİYOĞRAFİ: 11

FATİH ÖZCAN / BOZDOĞAN

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumalıoğlu
Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Yayın Koordinatörü: Özlem Esmegül
Editör: Devrim Yalkut
Kapak Tasarım: İlknur Muştu
Kapak İllüstrasyonu: Devrim Oral
Sayfa Düzeni: Cansu Poroy
Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: Ekim 2019
Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-605-311-698-1

© Destek Yayınları
Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul
Tel. (0) 212 252 22 42
Faks: (0) 212 252 22 43
www.destekdukkani.com
info@destekyayinlari.com
facebook.com/DestekYayinevi
twitter.com/destekyayinlari
instagram.com/destekyayinlari
www.destekmedyagrubu.com

Deniz Ofset – Nazlı Koçak
Sertifika No. 40200
Maltepe Mahallesi
Hastane Yolu Sokak No. 1/6
Zeytinburnu / İstanbul

FATİH ÖZCAN

BOZDOĞAN

*Ömrünü Türk dünyasına adanmış, ENVER PAŞA'nın kardeşi:
NURİ KİLLİGİL PAŞA'nın hikâyesi...*

Geleceğim Göksu'ya...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	13
1. BÖLÜM:	
AİLESİ VE OKUL YILLARI	15
Adına Şiirler Yazılacak Bir Bebek Doğuyor.....	15
Okul Yılları	20
Sultan Reşat, Rumeli'yi Kucaklıyor.....	24
2. BÖLÜM:	
AFRİKA GRUPLARI KOMUTANI,	
TRABLUSGARP	39
Alman Gazetelerinde Manşet:	
“Bombardeman von Tripolis und Preveza!”	39
İşgal Öncesi Trablusgarp	45
Beklenen Haber Geldi: Nuri Bey İstanbul'a Dönüyor.....	52
Orient Express ile Paris'e Yolculuk	57
Trablusgarp'a İlk Gidiş Teşebbüsü	61
Halil Paşa'nın Kendi Ağzından	
Trablusgarp'a Gidiş Hikâyesi	68
İkinci Tunus Yolculuğu.....	89
Kuzey Afrika'daki İlk Savaşı: Margab Muharebesi	116
Mısrata Muharebesi.....	125
Çaresiz İtalyanların Türkleri Yıldırma Çabaları	128
Kaybetmedik, Ancak Terk Ediyoruz.....	130
İmparatorluk Başkentine Dönüş ve Balkan Savaşı	132

Dünya Savaşı ve Yeniden Trablusgarp	134
Türk-Senusi-Darfur İşbirliğinde Cihad-ı Ekber.....	144

3. BÖLÜM:

KAFKAS İSLAM ORDUSU	177
Bolşevik Devrimi	179
Dünya Savaşı'nın Son Perdesi	181
Naki Keykurun'un Anılarında Nuri Paşa'nın Kafkas İslam Ordusu Komutanı Olması.....	185
Kafkas İslam Ordusu Komutanı Nuri Paşa	188
Musul Yolunda.....	193
31 Mart 1918 Bakü Katliamı-Pogrom!.....	196
Gökten İnmiş Halaskâr Bir Melek: Nuri Paşa.....	202
Gence'deki Ermenilerin İtaat Altına Alınması ve Silahlarının Toplanması.....	215
Göyçay Savaşı.....	218
Kürdemir ve Şamahı'nın Kurtarılması	227
Birinci Bakü Taarruzu	242
Bakü Halkının Bildirisi	247
Bakü Fatihisi Nuri Paşa	249
Hedefiniz Şuşa'dır: Gözlüyoruz Sizi	266
Mondros Mütarekesi ve Osmanlı Kaybedenler Arasında.....	277

4. BÖLÜM:

ESARET VE FİRAR	293
Tekrar İstanbul'a Dönüş	293

Batum'da Esaret Günleri	297
Yeniden Kafkaslar, Yeniden Savaş.....	307

5. BÖLÜM:

SİVİL HAYATA GEÇİŞ	329
Askeri Üniformaya Veda.....	329
Nuri Paşa Almanya'da	335
Enver Paşa'nın Şahadeti.....	343
Kütahya Macerası ve Çinicilik Sevdası	347
İstiklal Madalyası'na Layık Görülüyor.....	356
Zeytinburnu ve Stütlüce Silah Fabrikaları ile Karaburun Cıva Madeni	357

6. BÖLÜM:

II. DÜNYA SAVAŞI VE HAZİN SON	371
II. Dünya Savaşı:	
Nazi Almanyası ile Nuri Paşa'nın İlişkisi	371
Dünya Sahnesinde Rüzgâr Terse Dönüyor	384
Emperyalist Güçlerin Hedefindeki Paşa.....	389
Hazin Fakat Askerce Bir Son!	394
Nuri Paşa Unutulmayacak!	407

NURİ KİLLİGİL'İN

BASİTLEŞTİRİLMİŞ SOYAĞACI	409
SON SÖZ	411
KAYNAKLAR	413

Bozdoğan Türküsü

*Bak bulutlar geçiyor üstünden kaldır başını
Al, mendilim sende kalsın... sil yaşını...
Memleket... sevdana yürek gerek.*

*Aysız gecelerde kumrular ağlar içimde
Söz, düşsek de uzakların yoluna...
Öleceğiz doğduğumuz toprakta...
Memleket... sevdana yürek gerek.*

TEŞEKKÜR

Öncelikle tarihin karanlık dehlizlerindeki bu hikâyenin kapısını bana aralayan Genel Yayın Yönetmenim Ertürk Akşun'a ve bilgi dağarcığıyla bu karanlık koridorları aydınlatmamı sağlayan Atilla Oral'a teőekkürü bir borç biliyor ve Őükranlarımı sunuyorum.

Bununla birlikte, yaptığım her işte olduğu gibi bu kitabın hazırlanmasında da bana desteklerini hiçbir zaman esirgeme-
yen, bu hayattaki en büyük şansım olan eşim Pınar'a, biricik kızım Göksu'ya ve kaynak kitaplarımdaki post-itleri her seferinde itinayla sökerek beni çıldırtan minik oğlum Atlas'a; başa-
rım için kendi hayatlarından feragat etmeleri nedeniyle, Gam-
ze Ulaşılı, Meltem Konar ve Meral Berberođlu'na, yazdığım
her kelimeyi geceler boyunca defalarca okuyarak yardımları-
yla yanımda oldukları için binlerce kez teşekkür ederim. İyi ki
varsınız...

1. BÖLÜM: AİLESİ VE OKUL YILLARI

Adına Şiirler Yazılacak Bir Bebek Doğuyor

I. Murat (Hüdavendigâr) 1382 yılında şehri fethettiğinde içerisindeki kiliseler nedeniyle buraya Manastır demişti efsaneye göre. Anadolu'dan ve özellikle Toroslardan getirilen Türkmen aşiretleriyle iskân edilen bu küçük Avrupa şehri; küçük çarşısı, yukarılara doğru çıkan ince sokakları, Safranbolu evleri gibi yan yana dizilmiş kibrit kutucuklarını andıran, balkonları pembe ve sarı çiçeklerle süslenmiş evleriyle Osmanlı Devleti'nin *Vilayat-ı Selase* olarak adlandırdığı üç vilayetinden biriydi. Konumu itibarıyla ekonomik ve ticari olarak Osmanlıların adeta Balkanlardaki en önemli ekonomik merkeziydi.

İşte bu Pelagonia Ovası'nın güneybatı sınırında kurulu Manastır şehrinde; Türk dünyasına tesiri bulunacak yeni bir tohumun daha filizlendiği o bahar sabahında, takvimler 5 Mayıs 1890'ı işaret ediyordu; içerisinden nehir geçen şehrin insanlarına.

Bitkin ama sevinçli Ayşe Hanım'ın terler içerisinde uzandığı yatağın başucundaki duvarda, sırma kese içinde bir Mushaf-ı Şerif asılıydı. Yaptığı işle gurur duyan ebe duvardaki Mushaf-ı

Şerif'i alarak yatağın yanında dizlerinin üzerine çöktü. Derinden bir besmele dudaklarından çıkıp odanın duvarları arasında dolaştı. İşaretparmağını kutsal kitabın sayfaları üzerinde gezdirdikten sonra dünyaya gözlerini açmak için sabırsızlanan bebeğin ağzına aynı işaretparmağını sürdü ve kulağına üç kere ezan okudu.

Çöktüğü yerden ayağa kalkarak “Babasını çağırın” dedi odadaki kadınlara.

Bakır renkli saç örgüleri omuzlarına salınmış al yanaklı kız heyecanla dışarıda bekleyen Hacı Bey'e doğru koştu. Çıkan partırtıdan zamanın geldiğini anlayan Ahmet Bey ise kızın gelmesini beklemeden kapıdan içeriye girmişti bile.

“Seni çağırıyorlar Hacı Amca” dedi kız utanarak.

“Oldu mu? Doğdu mu? Kızım söyle bana.”

“Evet doğdu. Çok güzel.”

Koşar adım odaya doğru gitti ve tahta kapıyı yeni evladını görmek umuduyla savurdu ileri doğru.

Nafia Nezareti'nde¹ fen memurluğu yapan Hacı Ahmet Bey, tüm heybetiyle kapıdan içeriye girse de, ebenin dudaklarından dökülecek kelimeleri merak eden titrek bakışlarını kaçırırken, birbirine kavuşturduğu ellerini endişeyle ovuşturuyordu.

“Hacı Ahmet Bey gözünüz aydın, nur topu gibi bir oğlunuz oldu” dedi hemşire, sıcacık bir gülümseme ile.

“Yüce Rabb'ime şükürler olsun” diye cevapladı baba derin bir rahatlamanın eşliğinde ve hiç ara vermeden “Ya Ayşe Hanım?” diye sordu.

“Loğusamız selamete kurtuldu Allah'ıma bin şükür beyim” derken oturduğu tabureden kalktı ve kucağında salladığı minik bebeği babasının kucağına verdi.

1. Nafia Nazırlığı ya da Nafia Nezareti: Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Bakanlığı'na verilen isimdir.

Kocaman elleri arasında ufacık kalan oğlunun, kundağı-nı parmağıyla gevşeterek yüzünü ve kulaklarını açığa çıkardı heyecanlı baba. Çok ufaktı... Parmağının ucuyla dahi zarar gö-recekmiş gibi hissetti minik yanaklarının üzerinde işaretpar-mağını gezdirirken. Yüzüne doğru eğildi, önce kelime-i tevhit, sonra ise sırasıyla; sağ kulağına ezan, sol kulağına ise kamet okudu. Loğusa Ayşe Hanım'ın solgun yüzüne gururla bir kez baktıktan sonra oğlunun kulağına ismini okudu:

“Senin adın Mustafa Nuri.”

Oraya babasıyla beraber gelen ve sessizce olanlara şahit olan biri daha vardı odada. Gözleri parıl parıldı. Yeni bir kardeşi daha olmasının mutluluğunu gülümsemesiyle odaya fütursuzca saçan kısa pantolonlu küçük çocuk; bebeğin ağabeyi Enver idi.

Tekrar Rabb'ine şükür ettikten sonra, eşinin elini avuçları arasına alarak hayırduası ile birlikte kurtuluşunu tebrik etti. Ebenin bahşişini vererek odadan ayrıldı Hacı Ahmet Bey.

Bugün doğan minik bebek; üçüncü çocuğu ve ikinci oğluy-du. Sevinçten yerinde duramayan dokuz yaşındaki Enver ve he-nüz hiçbir şeyin farkında olmayan üç yaşındaki kızları Hasene diğer çocuklarıydı çiftin.

Resmi kayıtlara Nuri Paşa'nın ismi “Mustafa Nuri”, doğum tarihi miladi 5 Mayıs 1890, (rumi 23 Nisan 1306, hicri 15, Ra-mazan 1307), doğum yeri ise İstanbul olarak kaydedilmişti.²

Nuri, Manastır'da doğmasına rağmen, memur olan baba-sı Hacı Ahmet Bey tarafından nüfus kaydı İstanbul'un Beşik-taş ilçesine yaptırılmıştı. Çünkü İstanbul'a Manastır'dan gelen aile 1887 yılında tayin nedeniyle tekrar Manastır'a dönmüştü. Ailenin bir ayağı Manastır'da, diğer ayağı İstanbul'daydı. Hacı Ahmet Bey de Nuri'nin doğum yerini imparatorluğun başkenti olarak kayıt altına aldırılmayı uygun görmüştü.

2. T.C. Emekli Sandığı Arşivi, Nuri Killigil'in şahsi dosyası.

Nuri'nin ve tabii ailesinin ataları Gagavuz Türklerine³ dayanıyordu.

Her dinden Türk soyu olduğu gibi, Gagavuzlar da Tuna'nın Karadeniz'e akan kolları civarında hâlâ dinlerini muhafaza eden, Hıristiyan Türklerdi. Gagavuz adının Kara Oğuz'dan geldiği de tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte Gagavuzların, Selçuklu devrinde bu bölgeye göçerek "Keykâvus Türkleri" olarak adlandırıldıkları ve bu adın sonradan Gagavuz'a döndüğü de rivayet edilmektedir.

Halil Paşa⁴ atalarına dair bilgileri anılarında şöyle anlatmaktadır:

"Bir gece, dedem Mustafa Kaptan'ın Unkapanı'ndaki evinde, babam Kâmil Bey, Hasan amcam, İbrahim amcam yemek yerlerken, biz onları dinliyorduk. Atalarımıza ait konuşuyorlardı. Hasan amcamın şu sözleri hâlâ kulağımdadır:

Ceddimiz Kırım'dan gelmiştir. Kırım hanlarının sarayına öteberi ve bilhassa kadın eşyası satan bir yemeniciymiş. Bu yakışıklı delikanlı Hıristiyan olduğu için, harem dairelerinde kimse ondan kaçmazmış. Bu sırada Kırım hanının yakınlarından bir kız, ona gönül vermiş. Nihayet evlen-

3. Tarihi gelişimleri kesin olarak tespit edilemese de; bugün dünyadaki akademik çevrelerce yaygın olarak kabul gören görüş; Gagavuzların kökeninin, Oğuz kökenli bir Türk topluluğu olduğu yönündedir. Gagavuzların Balkanlara ve bugünkü Ukrayna bölgesine ilk defa 11'inci yüzyıl civarında Asya'dan göç ettikleri, Peçenek, Uz (Oğuz), Kıpçak Türkleri ile aynı soydan geldikleri düşünülmektedir. Ortodoks Hıristiyan olan Gagavuzların konuştuğu dil; buldukları bölgelere göre, Slav, Yunan ve Romen dillerinin etkisinde kalmış, büyük ölçüde Türkiye Türkçesine ve ağız olarak da Balkan Türkçesi ağızına benzemektedir.

4. Halil Kut (1882, İstanbul – 20 Ağustos 1957, İstanbul), Türk asker. "Kut'ül Ammare Kahramanı" olarak da bilinir. Enver Paşa'nın kendisinden bir yaş küçük ve Nuri Paşa'nın amcasıdır. 1934 yılında Soyadı Kanunu'nun çıkmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk tarafından Kut'ül Ammare Zaferi nedeniyle "Kut" soyadı verildi.

melerine karar verilmiş. Yemenici delikanlı Müslümanlığı kabul etmiş. Evlenmişler.

Bu yemenici Rum değil, (Romen) değilmiş. Şu halde Rum veya Ulah olmayan, Türkçe konuşan bu Hıristiyan, Romanya'da yaşayan ve dini Hıristiyan olan Gagavuzlardandı. Bu evlenmeden sonra Ruslar, Kırım'ı istila etmişler. İşgal üzerine, ceddimiz, karısı ile beraber, Tuna ağzına Kilya şehrine göçmüşler. Rusların Romanya'yı işgalinden sonra da dedelerimizden Kahraman Ağa, Karadeniz'in Türk kıyılarındaki Abana'ya⁵ hicret etmişler.⁶

Demek oluyordu ki; Nuri Bey'in büyük dedesi Abdullah Killi veyahut Kilyeli Abdullah, Müslümanlığı sonradan kabul eden, gezici olarak dokuma satışı yapan Gagavuz Türkü'ydü. Kırım saraylı kadınlarından aldığı eşiyile evliliği sırasında Müslüman olarak, birlikte Anapa'da⁷ yaşamış ve oğulları Kocağa Killi burada dünyaya gelmişti.

Rusların Kırım'ı işgali neticesinde Kocağa'nın oğlu Kahraman Ağa aileyi toplayarak tekrar anavatanlarına, Tuna ağzındaki Kilya'ya dönerler.

Tuna'nın üç kolundan biri olan Kilya kolu üzerinde "Kilya-Kilye" isimli bir kasaba veya şehir vardır. Nuri'nin atalarının kökleri bu şehre uzanır. Nitekim Nuri, soyadı kanunu çıkınca "Killi-Killigil" adını aldı ki, bu da Kilyalı manasına geliyordu.

5. Abana: Kastamonu ilinin Karadeniz kıyısındaki bir ilçesi ve aynı ilçenin merkezi kasabadır. Kastamonu'nun Karadeniz kıyısındaki beş ilçesinden biridir.

6. Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Cilt: 1, Remzi Kitabevi, İstanbul-1993, s. 246- 247.

7. Anapa: Rusya Federasyonu'na bağlı Krasnodar Krayı'nın Karadeniz kıyısında bulunan bir kentsel alan ve bu alanın merkezi olan önemli bir turizm ve liman kenti.

Ancak burası da Rus işgaline uğrayınca, aile bu sefer soluğu Karadeniz'in Türkiye kıyılarında bulunan Abana'da alır. Kahraman Ağa'nın torunu; Hacı Mustafa Kaplan burada kereste ticareti ile uğraşan bir taka kaptanı iken İstanbul'da da bir evi vardı.

Hacı Mustafa Kaplan'ın oğlu Hafız Kâmil Bey ile Hasene Hanım'ın evliliğinden ise; Nuri'nin babası Hacı Ahmet Bey (Paşa) doğar (1860-1947). Nuri Paşa'nın; biri Kut'ül Amare Kahramanı Halil Paşa (Kut) olmak üzere üç amcası ve iki halası vardı.

Okul Yılları

Nuri, ilk mektep ile askeri ortaokul tahsilini Manastır'da tamamladı.

Ailenin oturduğu evleri Manastır'ın yüksek bir semtinde, eğri değirmen civarında kara köprüdeydi. Ev kendilerinin, ancak borç ile alınmıştı. Babası Ahmet Bey, oldukça kalabalık bir aileyi geçindirmek zorundaydı.

Ahmet Bey ve Ayşe Hanım, her ikisi de İstanbul doğumlulardı. Oğulları; Enver, Nuri, Kâmil ve Ertuğrul'dan başka, kızları Hasene (daha sonra Selanik Merkez Komutanı Nâzım Bey'in eşi) ve Mediha (çok sonra General Kâzım Orbay'ın eşi) vardı. Evde bir de babaanne vardı: Şükriye Hanım.

Fakat Hacı Ahmet Bey için hayat pek de kolay geçmiyordu. Borçlar ödenemez hale gelince; yaşadıkları evi satmak zorunda kaldılar. Büyük kardeş Yüzbaşı Enver, Manastır'daki evleri sattıldıktan sonra, hemen gerekli girişimlerde bulunarak Selanik'e atanmasını sağladı. Nuri ise; 1903 senesinde, yani on üç yaşında iken Kuleli Askeri Lisesi'ne girince; babası Hacı Ahmet Bey aileyi bir kez daha İstanbul'a taşıdı.

1906 yılında Kuleli Askeri Lisesi'nden mezun olduktan sonra Harp Okulu eğitimi için tekrar Manastır'a döndü Nuri. Harp Okulu'ndaki notlarına göre başarılı bir öğrenciydi. İkinci sınıfın, birinci ve ikinci imtihanlarında notları düşük olmasına rağmen; yıl sonunda yüksek notlar almış ve 506 puanla dördüncü bitirmişti sınıfını. Not çizelgesindeki ismi "Mustafa Nuri Efendi Bin Ahmet Deraliye"⁸ olarak yazılmıştı. Bilhassa, İstihkâm, Askeri Terbiye ve Almanca derslerindeki notları diğerlerinden çok daha iyiydi.

26 Ağustos 1909 tarihinde; 1325-7 sicil numarası ve Piyade Mülazım-ı Sani (Teğmen) rütbesiyle Manastır Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra ilk görevi olan Berane'ye⁹ atandı. Mitroçiva Komutanı Cevat Paşa, ağabeyi Enver Bey'in samimi dostu olması nedeniyle genç Nuri'ye "İstersen seni burada bırakalım" teklifini yapsa da, Nuri Bey bunu kabul etmedi.

Bir müddet bu yeni birliğinde görev yaptıktan sonra Avusturya Atış Okulu'nda bir eğitim verileceği, bu eğitime ise yapılacak bir müsabaka sonucu adam seçileceğini duyduğunda hiç vakit kaybetmeden başvurdu. Okul yıllarından beri atıcılığa ve silahlara ilgisi çok büyüktü. Müsabaka sonucunda başarılı olan subayların arasında yer almak onun için hiç de zor olmadı. Atış müsabakasında birinci gelerek kursa katılmaya hak kazanmıştı.

8. Askeri okullarda öğrenciler, isimlerinin yanına eklenen ve nüfus kâğıtlarında kayıtlı olan şehirlerin ve bazen semtlerin isimleri ile beraber anılır ve çağrılırlardı. Örneğin; Mustafa Kemal Selanik, Kâzım Köprülü gibi. Buradaki Deraliye kelimesi, İstanbul'a verilen isimdir. Aynı suretle İstanbul'a; Asitane de denilirdi ancak İstanbul kelimesi hiçbir zaman kullanılmazdı.

9. Berane: Karadağ'da bulunan bir şehir ve belediyedir. Şehir ülkenin kuzeydoğusunda Lim Nehri'nin kıyısında yer almaktadır. Berane, Osmanlı döneminde İpek Sancağı'na bağlı bir kaza idi. Şehrin adı 1949-1992 yılları arasında İvanograd olup Yugoslav partizan İvan Milutinoviç'in anısına bu isim verilmiştir.